

його власні прялі, тчуть його власні ткачі, валяють його власні валяльники, і все це оплачується найнижчою заробітною платою... <

2) У другій групі — менш багатий сукнар, який рідко або зовсім не їздить купувати собі вовну в області, що виробляють вовну, а бере більшу частину її в кредит на ринку і ставить багатьох бідняків на роботу, перетворює вовну в сукно і продає її в необробленому вигляді у таких місцевостях, як Девоншір і Йоркшір, а інші обробляють її і продають у Лондоні за готівку... З цієї групи багато хто створює величезні запаси, добре живе, стає багатим і дає роботу тисячам людей...

3) Третя група — це такі сукнарі, які не мають достатнього капіталу, щоб вкласти його частково у вовну, частково в пряжу і зберегти частину в готовому сукні, як це роблять багаті сукнарі; і вони купують вовни мало або зовсім не купують, але купують на ринку пряжу, зразу роблять з неї сукно і продають його за готівку і потім знову купують пряжу, яку щотижня виносить на ринки велика кількість людей, що не бажають прясти сукнареві за низьку заробітну плату... Цих прядильників так багато, що обізнані люди вважають, що більш як половина всіх сукон, виготовлюваних в Уїлтсі, Глочестері і Соммерсетшірі, виробляється засобами цих прядильників і бідних сукнарів...

4) Четверта група складається з тих, хто виробляє тканини високої якості. Це тисячі бідних людей, які живуть біля портів і на узбережжі від Ярмута до Плімута і в багатьох великих містах...

Бланд, Броун і Тауні, Англійська економічна історія, Вибрані документи, вид. 2, Л., 1915, стор. 354—355 (з англ.).

2. ЦЕНТРАЛІЗОВАНА МАНУФАКТУРА ДЖЕКА З НЬЮБЕРІ (1597)

Джон Уїнчкомб (прозваний Джек із Ньюбері) — багатий сукнар, жив на початку XVI ст. Після смерті Уїнчкомба підприємство розширив його син. Наведений нижче опис цього великого як на той час виробництва відноситься, очевидно, до 1597 р.

У приміщенні просторому і довгому стояло двісті верстатів, тривких і міцних: на цих верстатах — чиста правда — працювали 200 чоловік, всі в один ряд. Біля кожного з них сиділо по хлопчику, які... приготувляли човники. А тут же, в іншому приміщенні, сто жінок безперестанку чухрالی вовну... У дальшій кімнаті, що знаходилась поряд, працювало 100 дівчат... без перепочинку пряли в одній горниці весь день... У дальшому приміщенні ще п'ятдесят молодців: це були стригалі... Тут же біля них працювали цілих 80 декатирувальників Крім того, він мав

¹ Декатирування — одна з основних операцій обробки шерстяної тканини, яка полягає в обробці її парою або гарячою водою.

I. СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО І ПРОМИСЛОВІСТЬ АНГЛІЇ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVII СТОЛІТТЯ

1. ОПИС СУЧАСНИКОМ РІЗНИХ ТИПІВ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА В ШЕРСТЯНІЙ ПРОМИСЛОВІСТІ АНГЛІЇ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVII СТОЛІТТЯ

Документ в оригіналі має заголовок «Доводи на користь вигідності купівлі і продажу вовни». Історики відносять його до 1615 р. Автор документа невідомий.

Вовну звичайно обробляють чотири групи людей:

1) Багатий сукнар, який купує вовну в усіх графствах, де тільки її виробляють, і робить заздалегідь запас на цілий рік і зберігає його на складі, а в зимовий час цю вовну прядуть

ще фарбувальню, при якій тримав сорок чоловік, та ще на сукновальні двадцять.

З и л и, Экономическая история Англии, М., 1697, стор. 331.

ЗРОСТАННЯ КАПІТАЛІСТИЧНИХ ВІДНОСИН В АНГЛІЙСЬКОМУ СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

3. З ТВОРУ АНГЛІЙСЬКОГО ФІЛОСОФА БЕКОНА «ПРО БАГАТСТВО» (1625)

Фр. Бекон (1561—1626) виступав як захисник інтересів великої буржуазії і «нового дворянства». Характеризуючи соціально-економічну суть «нового дворянства», К. Маркс вказував: «Земельні володіння цього класу становили на ділі не феодальну, а буржуазну власність. Ці землевласники, з одного боку, поставляли промисловій буржуазії необхідні для існування мануфактур робочі руки, а з другого боку, були здатні надати сільському господарству напряму, який відповідає станові промисловості і торгівлі. Звідси спільність інтересів землевласників з інтересами буржуазії, звідси їх союз з нею» (К. Маркс и Ф. Энгельс, Об Англии, М., 1952, стор. 308).

Способів збагатитись існує багато... Найприродніший шлях до багатства лежить через збільшення родючості ґрунту... але цей спосіб повільний. І все ж, коли люди з великим капіталом беруться за сільське господарство, це надзвичайно збільшує їх багатства. Я знав у Англії вельможу, який мав більше доходів, ніж будь-хто з моїх сучасників; були в нього і пасовища, і вівці, і ліс, і зерно, і кам'яновугільні копальні, і свинцеві та залізні рудники, і ще багато чого іншого. Земля була для нього немовби океаном, звідки вилловлював він все нові цінності.

І правильно зауважив хтось, що нажити малі гроші йому було важко, а великі — легко; бо коли в людини в запасі стільки, що вона може дожитися найвищої ціни, укладати такі великі угоди, на які багато хто неспроможний, і користуватися плодами старанності більш дрібних ділків — він неодмінно багатіє Дедалі більше.

Фрэнсис Бэкон, Новая Атлантида. Опыты и наставления нравственныё и политическые, Вид. АН СРСР, М., 1954, стор. 111.

II. НАЗРІВАННЯ БУРЖУАЗНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ В АНГЛІЇ

БОРІТЬБА БУРЖУАЗНОЇ ОПОЗИЦІЇ ПРОТИ ПОЛІТИКИ ТОРГОВЕЛЬНИХ І ПРОМИСЛОВИХ МОНОПОЛІЙ

Одним з важливих джерей доходу королівської казни був грідаж урядом права на монополне виробництво і збут різних товарів та продуктів. Монополії привели до різкого підвищення цін і викликали зріст невдоволення народних мас, а також значної частини буржуазії, яка обурювалася тим, що монополії гальмували розвиток промисловості і збагачували лише придворну аристократію, нечисленну групу банкірів і купців.

4. З ПРОМОВИ ДЖОНА КОЛЬПЕППЕРА В ПАЛАТІ ГРОМАД (9 листопада

1640 р.)

...Я хочу звернути вашу увагу ще на одно зловживання, яке містить у собі багато чого. Це осине гніздо або рій паразитів, який спустошує країну,— я маю на увазі монополістів, оббирачів народу. Вони тягнуть з нашого келиха, їдять з наших блюд, сидять біля нашого вогню, ми знаходимо їх у нашому фарбувальному чані, в умивальнику і діжці для соління, вони пробираються в комору, вони вкрили нас з ніг до голови таврами і печатками... вони не залишають нам навіть шпильки, ми не можемо купити наше власне сукно без сплати їм комісії. Вони п'явки, які висмоктують державу до такої міри, що вона майже дійшла до стану цілковитого виснаження...

Н. П. Дмитриевский, Законодательство английской революции 1640—1660 гг., М.—Л., 1946, стор. 258.

АНГЛІКАНСЬКА ЦЕРКВА—ОПОРА МОНАРХІЇ СТЮАРТІВ

5. АНГЛІКАНСЬКА ЦЕРКВА ПРО СУТЬ КОРОЛІВСЬКОЇ ВЛАДИ

Офіційно англіканська церква бере свій початок з 1534 р., коли Генріх VIII оголосив себе главою англіканської церкви.

У 1640 р. керівники англіканської церкви, намагаючись зміцнити королівську владу, розробили основні положення («канони»), що містять у собі визначення суті королівської влади і взаємовідносини між цією владою і церквою. Ці положення були осуджені і відкинута Довгим парламентом у грудні 1640 р. Наведені уривки з цього документа характеризують англіканську церкву як служницю династії Стюартів.

...Кожний парафіальний священик... в одну з неділь у кожній чверті року... буде в тому місці, де він служить... вголос читати ці пояснення суті королівської влади... Верховна влада дається... самим господом богом...

Тому всякий, хто встановлює, підтримує або визнає... байдуже, під яким..приводом, будь-яку незалежну владу, папську або народну, прямо або посередньо підкопується під королівську владу і підступно намагається зруйнувати найсвятіші установлення самого господа бога і тому є зрадником бога, так само як і короля. Для підданих, що підняли зброю проти їх короля з метою нападу або оборони, незалежно, під яким приводом, означає щонайменше чинити бпір владі, визначеній богом...

«Давня добра справа». Англійська революція 1640—1660 рр. Уривки із сучасних джерел. Упорядн. Хілл і Делл, Лондон, 1949, стор. 167—168 (з англ.).

ПІДТРИМКА ДОВГОГО ПАРЛАМЕНТУ НАРОДНИМИ МАСАМИ В ЙОГО БОРОТЬБІ ПРОТИ КОРОЛЯ

6. АРХІЄПІСКОП ЛОД ПРО ВИСТУПИ НАРОДНИХ МАС¹

Наведене нижче висловлювання Лода свідчить про те, що він намагався перекутити справжню роль народних мас і подати їх виступи як результат впливу деяких членів парламенту.

...Коли що-небудь передбачалось у палаті громад і думали що лорди перешкоджатимуть цьому або король не дасть на це згоди, біля парламенту поступово збиралася юрба і вимагала такого рішення, яке їй було підказано.

«Давня добра справа», стор. 217 (з англ.).

НАРОД ВИМАГАЄ СТРАТИ ЛОРДА СТРАФФОРДА

7. ІЗ СПОГАДІВ УАЙТЛОКА

них дмГТС^я?°ВГ°тм Парламенту неРобУвалД під прямим впливом народних мас. У зв'язку з тим, що суд над лордом Страффордом, прибічником короля, запеклим реакціонером, затягнувся, а 1 травня 1641 р король V пао лементі відкрито виступив на захист Страффорда, на початку травня від-

СтрГффорд Ог^тн ра,ЗДУ, «ий»рш,а дс,ю «Р» 12
«-йггігята»;

1641 р.

лютизму адвокатом Уайтлоком (1605-1675). Спогади Уайтлока складені у формі щоденника, вперше були видані після смерті автора.

Травень 2... Цього недільного дня з деяких кафедр священники звернулися до народу з проповіддю про необхідність суду над деякими великими державними злочинцями... А наступного ранку, 3 травня, юрба близько шести тисяч чоловік з Сіті рушила до Вестмінстера з мечами, дрюками і палицями. Люди кричали, вимагаючи суду над Страффордом, скаржачись на занепад торгівлі і вимагаючи хліба... Однак ця маса була дуже ображена деякими лордами, і вони написали на Вестмінстері, імена всіх тих членів Палати громад, які голосували за лорда і назвали їх страффордіанцями...

Ці заворушення супроводжувались, за різними відомостями такими ж заворушеннями на півночі...

«Спогади Уайтлока», Лондон, 1682 стор 43' (з англ.).

Т^п^о Лод (1^3~1645) — архієпископ Кентерберійський, радник Карла I в справах реакційної церковної політики.

111 БОРотьБА НАРОДНИХ МАС І ПАРЛАМЕНТУ ПРОТИ КОРОЛЯ. ПОЧАТОК ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ

КРОМВЕЛЬ ВИМАГАЄ СТВОРЕННЯ РЕВОЛЮЦІЙНОЇ АРМІЇ

На самому початку громадянської війни виявилась слабкість парламент- армії Кромвель і його прихильники вимагали створення революційної боездатної армії. Про це і свідчить наведений нижче уривок з листа Кром веля.

8. З ЛИСТА КРОМВЕЛЯ СЕФФОЛКСЬКОМУ КОМІТЕТОВІ (серпень

1643 р.)¹

Покваптесь із створенням вашої кавалерії. Будьте особливо обережні при призначенні кавалерійських капітанів...

Якщо ви виберете благочестивих чесних людей кавалерійськими капітанами... за ними підуть інші чесні люди, і вони зможуть підняти таких людей... Я б віддав перевагу простому офіцерові, що вийшов з нижніх чинів, аби лише він знав, за що б'ється, і співчував цій справі, ніж такому, якого ви називаєте джентльменом, але в якого нема більше ніяких інших позитивних якостей. А б б о т > Зат Лист . промови Кро

т. I, Кембрідж, Массачузетс, 1937, стор. 256 (з англ.).

КЕРІВНИКИ ПАРЛАМЕНТУ КРИТИКУЮТЬ ТАКТИКУ ПОСТУПОК І УГОДИ З КОРОЛЕМ

' 9. З ПРОТОКОЛІВ ЗАСІДАННЯ ВІЙСЬКОВОЇ РАДИ (10 листопада 1644 р.)

У перші роки громадянської війни Довгим парламентом керували великі землевласники і багаті купці Лондона. Налякані активністю народних мас. вони добивалися угоди з королем мирним шляхом. Командування армії своєю нерішучою тактикою відбивало настрої цієї частини Довгого парламенту. Найреволюційніша частина буржуазії і нового дворянства, очолена Кромвелем, вимагала більш активної, рішучої боротьби з королем і висловлювалась за залучення до цієї боротьби народних мас.

М а н ч е с т е р ². Якщо ми розіб'ємо короля дев'яносто дев'ять раз, він все-таки буде королем, і королівський сан залишиться за його потомством; але коли король розіб'є нас хоч один раз, всіх нас повісять і потомство наше зроблять рабами.

¹ У кінці 1642 р. з метою об'єднання сил для боротьби з королем була створена так звана Асоціація східних графств (до неї увійшли графства Нор- фолк, Сеффорд, Кембрідж, Гертфорд та ін.). Східні графства, населені у значній мірі заможними селянами (йоменами), були основною опорою парламенту;

² Головнокомандуючий армією Асоціації східних графств.

Кромвель. Якщо де справді так, мілорде, то навіщо ЙОЙ8 було братися за зброю? Говорити так — значить відмовкам» від будь-яких битв. Якщо так, то укладемо мир, яким би «ДО; низливим не були його умови.

«Перелік державних паперів, 1644—
стор. 151 (з англ.).

«АРМІЯ НОВОГО ЗРАЗКА»

10. ІЗ СТАТУТУ АРМІЇ

У січні 1645 р. парламент постановив створити регулярну армію, III утримується на державні кошти і керується з єдиного центру. Це була рс*>* люційна армія, названа, на відміну від колишньої, «Новою моделлю» аОО. «Армією нового зразка».

Обов'язки під час походу

I. Під час проходження через графства забороняється сЩ-стошувати і грабувати місцевості або вимагати в кого-Л^бурБ' продуктів, грошей або заколювати що-небудь, посилаючись злидні, під страхом покарання на смерть.

II. Жоден солдат не посміє взяти коня від плуга або вчинити яке-небудь інше насильство над ким-небудь з селян по відношенню до їх особи, худоби або якого-небудь іншого майне під страхом покарання на смерть.

Обов'язки табірної і гарнізонної служби

I. Ніхто не може без дозволу відлучатися від табору біль|й як на 1 милю під страхом покарання на смерть.

IX. Якщо вартового або дозорного застануть, коли войї спатимуть або будуть п'яні, його або їх буде нещадно покаране за свій вчинок на смерть.

XVIII. Ніхто не сміє пускати своїх коней на засіяне пЩЦ або яким-небудь іншим чином завдавати шкоди селянинові вік страхом найсуворішого покарання.

Обов'язки під час битви

II. Всякий, хто покинув свій прапор або втік під час баю, карається на смерть.

III. Якщо озброєний списом кинув у битві свій спис, а мушкетер — свій мушкет і набої, він або вони будуть покарані м смерть.

«Хрестоматія з історії середніх віків», за проф. М. П. Граціанського і проф. С. Д. Сказкіня,
ч. II, М., 1938, стор. 250—251.

11. БИТВА КОЛО НЕСБІ

(Із спогадів Уайтлока)

14 травня 16М р.) було днем знаменитої битви коло Несбі... ракс¹ послав Айртона² з летючим кавалерійським загоном, ШЙ& напав на королівський ар'єргард, розквартирований в мі- ШЩку Несбі, і взяв багато полонених...

;£На військовій раді у короля) було вирішено дати битву... король командував головними силами своєї армії, принц І^перт і принц Морріс — правим крилом, сер Лангдейл — /Жм... парламентській армії Ферфакс і Скіпшон³

командували Гй^овними силами, Кромвель — правим крилом... Айртон — лі- Ни крилом, резервами командували Рейнсборо⁴, Гаммонд і Ішйд⁵.

. • Принц Рупсерт почав бій і атакував парламентське ліве

ШОю дуже рішуче. Айртон блискуче чинив опір, але кінець Лем змушений був відступити.

_ рг|Ірщ Рупперт переслідував його майже до Несбі, а повер- рІРіиі^Р напав на обоз... де було багато доброї здобичі...

iЩии часом Кромвель навально атакував ліве крило королів- 'Сікііх військ і досяг успіху, відірвавши його від головних сил. Розвиваючи успіх, він розбив ліве крило і його резерв.

У той же час головні сили нападали з неймовірною жорсто- ІЙСйо. Часто відступаючи і знову збираючись, вони атакували ОДИН одного, пускали в хід приклади мушкетів і переходили в рукопашну...

. ч Вечоріло... парламентські війська, здобувши повну перемогу, «^слідували (королівські війська) 14 миль, аж до Лейчесте- (Мі.. король залишив це місто і поспішив у Лічфільд...

ІДя битва була програна так само, як і битва коло Марстон- '>е, але поразка виявилась більш важкою для короля і його ігії. Вона була винятково Кровопролитною...

. Битва відбулася на величезному полі, на північний захід

І^Несбі, шириною близько милі, вся площа якого була пов- зайнята військами.

боку парламентських військ було поранено і вбито більше Явічі офіцерів і солдатів...

Т о м а с Ф е р ф а к с (1612—1671)—головнокомандуючий армією пар- МЩИИту з січня 1645 р., прихильник конституційної монархії.

і* Г е н р і А й р т о н (1611—1651)—один з найближчих прихильників КЦарвеля; в. день битви коло Несбі був призначений командиром лівого

■ С к і п ш о н — генерал, який відіграв велику роль у переході солдатів 'Щисі армії на бік парламенту.

'Т о м а с Р е й н с б о р о ^ полковник, віце-адмірал флоту, учасник руху *овачів.

П р а й д — полковник (за деякими даними до революції був візником), МІР відіграв велику роль у громадянській війні.

20 полковників, рицарів і офіцерів не рицарського дження і 600 рядових втратили вбитими королівські вшс У полон було взято 6 полковників, 8 лейтенант-полкові 18 майорів, 8 лейтенантів, 200 прапорщиків та інших *молод* офіцерів, 4500 солдатів... Було захоплено... 12 гарйат, 8000 ниць, 40 бочонків пороху, 200 возів з усім їх вантажем, 300С ^іей, королівський штандарт і різні кавалерійські та пі прапори, одна з королівських карет і його кабінет з лист ^

I'

I паперами. у а й т л о к, *Згад. твір, стор. 145 146 (з ш*)*.-

ЗАХОДИ ДОВГОГО ПАРЛАМЕНТУ

12. КОНФІСКАЦІЯ ЦЕРКОВНИХ І КОРОННИХ ЗЕМЕЛЬ

а) Фінансові результати продажу церковного і корін*

нерухомого майна:

Розряд земель	Число продажів	Одержана с^гім в ф. ст.
Єпископські	727	662 600
Деканські і капітульські ¹	600	1 483
Коронні	687	962 1
Разом	2014	3 14 825 3 461 387

*С. И. Архангельский, Аграрное закокодаШ ство английской революции. 1649—1660, М.—Л., Шц стор. 254.;&**

б) Розподіл покупців нерухомого майна по соціальні групам:

Категорія покупців	Число	Проце**В
Лондонці (банкіри, купці, майстри)	С Ю	0 0 0*1
Офіцери	~	20'0Шр
Дворянство і аристократія	17150#
„■Провінціальні купці	12,9!?"
Чинovníки	ю.	4 59 - з
[Орендарі земель	"	4,ій'я"
[Держателі	2 08..
Духовенство	0А£Г~
Разом	240	ШРжї
5		ЮО.О Шц

С. И. Архангельский, Згад. твір, стор.

Шц

. Декан - настоятель кафедрального собору, в епянхіі Ка п і т у л и — представники соборного духовенства, що наз^Н лися також каноніками і допомагали єпископові у спрагах богослужінні управління єпархією.

ИГ. НАЙВИЩЕ ПІДНЕСЕННЯ РЕВОЛЮЦІЇ В 1649 РОЦІ. ІїїДУШЕННЯ НАРОДНОГО РУХУ УРЯДОМ КРОМВЕЛЯ

ВИМОГИ ЛЕВЕЛЕРІВ (ЗРІВНЮВАЧІВ)

. 13. З «НАРОДНОЇ УГОДИ», ПОДАНОЇ РАДІ АРМІЇ 28 ЖОВТНЯ 1647 РОКУ

Влітку 1647 р. серед солдатських мас і народних «низів» посилюється Иишв політичної партії левелерів. На чолі левелерів стояли Лільберн, Овер-точ, Принс та ін. Левелері відбивали інтереси дрібної буржуазії. У жовтні 1, 647 р. група зрівнювачів розробила проект демократичної конституції, відомий під назвою «Народної угоди» (1-а редакція). У цьому документі дісталася відображення реформи державного устрою і забезпечення прав грома- що лише намічались. Нижче наводяться уривки з цього документа.

• I. Англійський народ, який розподілявся досі надто нерів- ЯЙМІрно по графствах, містах і містечках для обрання своїх депутатів у парламент, повинен бути розподілений більш про- іорціонально, відповідно до кількості жителів...

Ш. - Народ повинен проводити вибори до парламенту один |до На^&ва роки..-, згідно з інструкцією, яка має бути вироблена до^закінчення строку цього парламенту...

Б IV. Влада як цього, так і всіх майбутніх національних представників поступається? тільки перед владою тих, хто їх обрав, I йоііирюється, без відома і втручання якої-небудь іншої особи «а осіб, на питання встановлення, зміни і скасування законів, «• запровадження, ліквідацію установ і судів, призначення, усунення чиновників і офіцерів всіх рангів і затребування в них ЯЙгів, на питання війни і миру, укладення договорів з іноземними державами...

Все це ми оголошуємо нашими природженими правами і то- ву.аогодилися і постановили захищати їх всіма нашими силами 'Црайіі всякої опозиції, якою б вона не була...

Г а р д і н е р, Конституційні документи, Оксфорд, 1889, стор. 333—335 (з англ.).

НА ЗАГАЛЬНОЇ СЬКОВІЙ РАДІ У ПЕРЕДМІСТІ ЛОНДОНА ПАТНІ В ЖОВТНІ 1647 РОКУ

Л думая, що всі англійці повинні користуватися англій- законами, і я твердо переконаний, що ніхто не буде за- вати, що джерело законів знаходиться в народі. А коли ЗДіт, то як виправдати існування виборчих обмежень? Чому іовинен посилати в парламент 20 депутатів, а бідна лю- *- жодного?

«Архів Кларка», ч. /, 1891, стор. ,305 (з англ.).

БІДУВАННЯ НАРОДНИХ МАС

15. ІЗ СПОГАДІВ УАЙТЛОКА

27 квітня 1649 р... повідомляють з Ньюкастля про те, що в Кумберленді і Вестморленді в гірських місцевостях багато людей вмирає через відсутність хліба, дехто залишає своє житло і разом з жінкою і дітьми перебирається в інші місця, шукаючи полегшення в житті, але ніде не знаходячи його.

Комітети і мирові судді Кумберленда посвідчують, що там 30 тисяч родин не мають зерна ні для посіву, ні для їжі, не мають грошей для купівлі, і вони побажали і зробили збір для них, але цього було надто мало, щоб задовольнити таку масу людей.

Травень 1649 р... Повідомляють з ЛанкаШіру про велику недостачу зерна і про те, що голод панував серед них, а потім почала лютувати в багатьох портах країни чума, зводячи в могилу зразу цілі сім'ї. Лише небагато хто уникнув цієї долі...

У а й т л о к, Згад. твір, стор. 384, 389.

ПОВСТАННЯ в АРМІЇ в 1649 РОЦІ

16. ІЗ СПОГАДІВ УАЙТЛОКА

На початку травня 1649 р. під впливом агітації левелерів в кількох полках парламентської армії спалахнули повстання солдатів. Повстання у Бен- бері очолив капітан Томпсон. Воно було придушене військами Кромвеля і Ферфакса.

Т р а в е н ь, 10. Загін капітана Сміта в Оксфордшпирі зустрівся з іншими військами левелерів у Бенбері...

Капітан Томпсон, головний призвідник цих людей... тепер робить переходи із загоном чисельністю близько 200 кавалеристів... Він опублікував Декларацію, озаглавлену «Передовий прапор Англії», або «Декларація Вільяма Томпсона і пригноблених людей цієї нації...»

Повідомляють, що полковник Рейнольдс, командуючи загоном в 60 кавалеристів, напав на левелерські квартири у Бенбері...

Т р а в е н ь, 15. Повідомляють, що генерал (Кромвель) йде слідом за заколотниками, які мають 12 загонів і пробували пройти... до Оксфорда, але були відігнані полковником Рейнольд- сом...

Т р а в е н ь, 21. З листів від генерала (Кромвеля) виходить, що Томпсон пішов з Нортгемптона в містечко недалеко Уеллінг- боро. Майор Батлер був посланий з відбірним загоном кавалеристів переслідувати його, напав на його табір і захопив його людей, сам же Томпсон утік у ліс. Переслідуючи його, Батлер оточив ліс і направив ще один загін в глибокий ліс, де й було знайдено Томпсона.

Він був поранений і, хоч був один, учинив одчайдушний опір солдатам Батлера, убив корнета, поранив іншого, а сам, поранений двома кулями, відступив у зарості. Загін знову наблизився до нього, але він знову почав стріляти, і через те що в нього стріляли, знову відступив. Томпсон підвівся втретє і закричав, що зневажає відступ. Тоді капрал, випустивши сім куль з карабіна, смертельно поранив його.

У а й т л о к, Згад. твір, стор. 386, 388, 390.

17. З ВІДОЗВИ ЗРІВНЮВАЧІВ «ПЕРЕДОВИЙ ПРАПОР АНГЛІЇ»

Програма, висунута Томпсоном, свідчить про те, що зрівнювачі обмежувались вимогами поліпшення загального економічного становища народних мас і встановлення демократичної конституції, але не добивалися докорінних перетворень.

Тепер всім відомо, що ні парламент, ні армія не виконали раніш даних народів обіцянок по забезпеченню миру, загальних прав та безЦеки народу, становище якого не полегшилось і якому, не допомагали, а давали лише обіцянки, що лишилися на папері. Зараз цілком ясно, що це є результатом переважання і віроломства деяких відомих осіб, які нині панують над народом...

Тому, спонукувані невідкладною необхідністю... ми вирішили навіть ціною свого життя і майна звільнити управління Англії з-під влади меча... звільнити несправедливо ув'язнених, поліпшити становище бідняків і встановити республіку на основі загальних прав свободи та безпеки...

Нехай всі знають, що ми маємо намір встановити устрій цієї нації за формою і способом «Народної угоди»...

Там, де ми будемо знаходитись, не буде насильства і гноблення, а також буде припинено збирання податків і поборів, таких, як десятина, акциз та інші податки, що обходяться народів в 90 тисяч стерлінгів щомісяця...

Ми запрошуємо і закликаємо всіх тих, хто бажає щастя народів і має співчуття і жалість до нього, тих, хто дорожить честю, справедливістю і в чиїх грудях б'ється сміливе серце, кому дорога свобода Англії і хто відданий своїй батьківщині, повстати і допомогти цій нещасній нації скинути кайдани жорстокої тиранії і зробити народ вільним...

Підписано мною, Вільямом Томпсоном, на зборах поблизу Бенбері в Оксфордшпирі, від мого імені і імені всіх повсталих. 6 травня 1649 р.

За новий парламент на основі «Народної угоди»!

Цитується за статтею Г. Р. Левіна «Левелері і солдатський рух в квітні—травні 1649 р.», Ученіє записки Ленинградского государственного педагогического института им. А. И. Герцена, т. 68, Л., 1948, стор. 217.

18. АКТ ПРО ОГолоШЕННЯ АНГЛІЇ РЕСПУБЛІКОЮ (19

травня 1649 р.)

У січні 1649 р. англійського короля Карла I Стюарта було страчено. Однак буржуазні революціонери на чолі з Кромвелем не квапились проголошувати республіку. Лише після виступу народних мас у травні 1649 р. парламент змушений був проголосити республіку.

Оголошується і підтверджується нині існуючим парламентом та його владою, що народ Англії і всіх належних їй володінь і територій є й буде... Республікою і вільною державою і що віднині він буде управлятися, як Республіка і вільна держава, верховною владою англійської нації, представниками народу в парламенті і тими, кого вони призначають і визначають як підлеглих їм службових осіб та чиновників, на благо народів і без якого б там не було короля та палати лордів.

«Акти и декрети междуцарствия». Скл. Ферс і Райт, т. II, Л 1 9 1 1, стор. 122. (з англ.)

ВИСТУП ДИГЕРІВ

19. З ПОВІДОМЛЕННЯ ЗЕМЛЕВЛАСНИКА ГЕНРІ САНДЕРСА В ДЕРЖАВНУ РАДУ ВІД 16 КВІТНЯ 1649 РОКУ

У неділю минулого тижня якийсь Еверард, що служив колись в армії, але потім був розжалований, який називав себе пророком, Стюар і Колтен та ще двоє, що всі жили в Кобхемі, прибули до горба св. Георгія в Серреї¹ і почали копати схил гори біля Кемп-Клоз і засіяли землю пастернаком, морквою та бобами. Наступного понеділка вони були там знову, уже в більшому числі, а на другий день, у вівторок, вони підпалили місце, заросле вересом, і випалили принаймні сорок чвертей пустища... Минулої п'ятниці вони знову прийшли в кількості двадцяти або тридцяти чоловік і працювали й копали весь день... Вони закликали всіх приєднатися до них і допомогти їм, обіцяючи за це харчі, питво та одяг. Вони погрожували знести і повалити на землю всі плоти та огорожі... Вони оголосили, що через десять днів їх буде чотири або п'ять тисяч, і погрожували навколишнім жителям, що примусять їх всіх піднятися на гори і працювати... Є побоювання, що вони щось задумують.

«Архів Кларка», т. II, стор. 210—211.

¹ Графство на південний захід від Лондона. Вказане місце знаходиться приблизно в 20 кілометрах від Лондона.

СОЦІАЛЬНІ ПОГЛЯДИ ДИГЕРІВ, ЇХ ВИМОГИ І ТАКТИКА

'20. З «ДЕКЛАРАЦІЇ БІДНОГО ПРИГНОБЛЕНОГО ЛЮДУ АНГЛІЇ» (червень 1649 р.)

«Декларація», звернута «до всіх, що іменують себе або іменованих лордів майорів», була підписана 45 особами і стала попередженням всім загарбникам обшинних земель та пустищ. Основним автором цієї «Декларації» був Джерард Уінстенлі (народився в 1609 р., вмер після 1660 р.)—видатний ідеолог дигерів і один з їх вождів.

Ми, що підписали свої імена, діємо від імені всякого бідного пригнобленого люду Англії і оголошуємо вам, що іменуєте себе лордами манорів і лордами країни... що земля не була створена спеціально для вас, щоб ви були панами її, а ми вашими рабами, слугами і жebraками, а вона була створена, щоб бути спільним життєвим добром для всіх, незважаючи на особи; ...влада обгороджувати землю і володіти нею, як власністю, була встановлена вашими предками силою меча, яким вони спочатку убивали своїх собратів по встановленню, людей, а потім грабували і крали в них землю, а потім залишали цю землю в спадщину вам, своїм дітям... Ви тримаєте це прокляте право у своїх руках силою меча, і тим самим ви виправдуєте погані діла ваших батьків...

Наші серця починають звільнятися від рабського страху перед людьми, подібними до вас, і... ми знайшли в собі рішучість, що ґрунтується на внутрішньому законі любові один до одного, скопувати обшинні землі і пустища по всій Англії.

Тому ми вимагаємо і вирішили взяти і обшинні землі та обшинні місця, щоб мати засоби до життя для себе, і дивитися на вас, як на рівних нам, а не як на таких, що стоять вище від нас, знаючи добре, що наша батьківщина Англія повинна бути спільною скарбницею засобів до життя для всіх, незважаючи на особи.

А за цим ми оголошуємо вам, маючим намір вирубувати обшинні ліси і дерева, що ви не повинні цього робити...

Підписано від імені і ради всього бідного пригнобленого люду Англії і всього світу.

Джерард Уінстенлі, Избранные памфлеты, М.—Л., 1950, стор. 85—86, 93—99.

21. З ЛИСТА ДИГЕРІВ «ЛОРДУ ФЕРФАКСУ, ГЕНЕРАЛОВІ АНГЛІЙСЬКИХ СИЛ ТА ЙОГО ВІЙСЬКОВІЙ РАДІ» (Червень 1649 р.)

Уряд Англійської республіки і командування армії підготовляли военний розгром руху дигерів. Щоб запобігти цьому, дигері звернулися до генерала Ферфакса з листом, який був складений Уінстенлі і особисто ним вручений цьому генералові 9 червня 1649 р.

І ми пишемо вам... щоб ви попередили ваших солдатів, щоб вони більше не ображали нас... і насправді, якщо наші пору

шення здіаваються такими серйозними, вам не буде потреби посилати солдатів проти нас або бити нас, тому що ми добровільно прийдемо до вас після одного простого листа...

Ми висловлюємо бажання користуватися нашою свободою у відповідності із законним контрактом, який повинен бути укладений між вами і нами, щоб ми, молодші брати, могли заможно жити в країні, у якій ми народились...

А ви й парламент будьте вірні вашим договорам, клятвам і обіцянкам, даним нам, як ми були вірні вам і їм, сплачуючи податки, надаючи приміщення для постою і подаючи всяку допомогу в громадській справі, внаслідок чого ми, прості люди, залишилися мало не без шматка хліба; тому ми й вимагаємо нашої пайки, тобто свободи разом з вами на цій землі, на якій ми народились...

Але якщо ви обманете нас і нашу справу, то знайте, ми будемо битися не мечем і сйсом, а заступом і плугом і подібною зброєю, щоб зробити пустощі і обшинні землі родючими...

Джерард Уинстенли, Избранніе памфлети, М.—Л., 1950, стор. 109—112.

V. ВІЙНИ І КОЛОНІАЛЬНІ ЗАГАРБАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ БУРЖУАЗНОЇ РЕСПУБЛІКИ

ЖОРСТОКА РОЗПРАВА АНГЛІЙСЬКИХ ВІЙСЬК НАД УЧАСНИКАМИ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ В ІРЛАНДІЇ

22. ІЗ ЗАЯВИ КРОМВЕЛЯ ВІД 17 ВЕРЕСНЯ 1649 РОКУ ПРО ШТУРМ ФОРТЕЦІ ДРОГЕДИ ПІД ЧАС ПОХОДУ АНГЛІЙСЬКИХ ВІЙСЬК В ІРЛАНДІЮ

Наші люди, підняті проти них (повсталіх ірландців), одержали мій наказ знищити їх мечем... Очолкйочи ці дії, я заборонив давати пощаду всякому, кого зустрічали зі зброєю в місті, і я припускаю, що цієї ночі наші солдати вбили близько 2000 чоловік. Частина солдатів і офіцерів тікала по мосту в другу половину міста... їм було запропоновано здатися, але через те, що вони відмовились, я наказав підпалити дзвіницю церкви св. Петра (де вони ховалися)...

На другий день було запропоновано здатися в двох інших баштах, в одній з яких було 120 або 140 чоловік; але вони відмовились, а ми, знаючи, що тільки голод може змусити їх здатися, виставили надійну варту, щоб не допустити втечі, поки їхні шлунок не примусять їх зійти вниз. З одної башти... стріляли і поранили кількох наших людей, коли вони здалися, їхнім офіцерам порозбивали голови, а кожного десятого солдата розстріляли. Решта була заслана на Барбадос.

Я певен, що це був справедливий суд божий над цими варварами...
А б б о т, Записки, листи і промови Кромвеля, т. II, Кембрідж, Массачузетс, 1937, стор. 126—127 (з англ.).

23. З ДОНЕСЕННЯ ВЕНЕЦІАНСЬКОГО ПОСЛА В ПАРИЖІ ДОЖУ І СЕНАТОВІ ВЕНЕЦІЇ ВІД 18 КВІТНЯ 1652 РОКУ

Полковник Георг Кук і Претті, будучи в Еніскорті з кількома парламентськими загонами, об'єдналися і пройшли 12 миль через ліси і болота до ірландських квартир, убиваючи одних, беручи в полон інших і спалюючи велику кількість хліба, всі будинки і хатини, які вони зустрічали. Ця бойня тривала чотири дні підряд.

С. И. Архангельский, Аграрное законодательство английской революции, ч. II, М.—Л., 1940, стор. 169.

24. З АКТА ПРО УСТРІЙ ІРЛАНДІЇ (серпень 1652 р.)

Цей парламент і його влада постановляє і оголошує, що...

V. Всяка особа або особи в Ірландії, які зі зброєю в руках або якимось інакше вороже виступають проти парламенту Англійської республіки і які протягом двадцяти восьми днів з дня опублікування цього акта уповноваженими парламентом або головнокомандуючим не складуть зброї і не підкоряться владі і зверхності згаданого парламенту і республіки, ...не підлягають помилуванню у відношенні збереження життя і майна.

VI. Всі інші особи... що займали командні посади у війні Ірландії проти англійського парламенту... виганяються волею парламенту з Англійської республіки, а їх маєтки конфіскуються і розподіляються так: дві третини відбираються на користь республіки, а третя частина їх володінь віддається дружинам і дітям згаданих осіб у їхнє користування, причому відповідні ділянки можуть бути відведені в таких місцях Ірландії, в яких парламент визнає за потрібне це зробити з метою більш дійового встановлення миру в цій нації.

VIII. Всяка особа або особи... які не проявили постійної відданості інтересам Англійської республіки (якщо згадані особи не входять в жодну з вищезгаданих категорій), позбавляються в Ірландії однієї третини їхніх маєтків, яке конфіскується, інші дві третини їхніх маєтків або інших земель, причому вони можуть бути надані в таких місцях Ірландії, в яких парламент визнає за потрібне це зробити з метою більш дійового встановлення миру серед цієї нації, використовується цими особами, їх спадкоємцями або тими, кому вони передадуть свої права...

«Акти и декрети междуцарствия», т. II, стор. 598—603.

25. РОЗПОДІЛ ЗЕМЛІ В РЕЗУЛЬТАТІ КОНФІСКАЦІЇ В ІРЛАНДІЇ,
ПРОВЕДЕНОЇ У ВІДПОВІДНОСТІ З АКТОМ 12 СЕРПНЯ 1652 РОКУ

Населення	Абсолютна величина %	льна площа	Абсолютна величина	%
Всього населення в Ірландії	850 000	100 % по придатної землі в Ірландії	7 250 000	юсг
Ірландців	690 000	81,18 ландцями*	2 250 000	31,03
Англійців і шот- ландців	160 000	18,82 англійцями шотландцями	5 000 000	68,97

I. С. Архангельський, *Згад. твір, стор. 174.*

ТОРГОВЕЛЬНА ПОЛІТИКА АНГЛІЙСЬКОЇ БУРЖУАЗНОЇ РЕСПУБЛІКИ

26. НАВІГАЦІЙНИЙ АКТ 9 ЖОВТНЯ 1651 РОІСУ

Торговельна політика Англійської республіки проводилась в інтересах великої буржуазії і нового дворянства. В їх інтересах був виданий Навігаційний акт 1651 р. Нижче наводяться уривки з найважливіших пунктів акта.

Для збільшення торговельного флоту і заохочення мореплавства англійської нації, що... є таким важливим засобом для благополуччя та безпеки англійської держави, ухвалено цим парламентом і його владою, що починаючи і після першого грудня 1651 р. і надалі з цього часу ніякі продукти або товари, що ростуть, виготовляються або виробляються в Азії, Африці та Америці... не повинні ввозитися або доставлятися в англійську державу або в Ірландію, або в будь-які інші землі, острови, плантації або території, що належать англійській державі... на якому-небудь іншому кораблі або кораблях, судні або суднах, крім тих, які дійсно і без обману належать лише громадянам англійської держави або її плантацій, як власникам, або справжнім їх власникам, і капітан і більшість матросів яких теж належать до числа громадян англійської держави, під страхом конфіскації і втрати всіх товарів, які будуть ввозитися всупереч постановам цього акта, а також під страхом конфіскації корабля (з усім його спорядженням, гарматами і речами), на якому будуть доставлені або ввезені зазначені вище товари або продукти; половина конфіскованого надходитиме на користь держави, а інша половина — на користь всякої особи або осіб, які арештують товари або продукти...

І далі постановлено згаданою вище владою, що ніякі продукти і товари, що ростуть, виготовляються і виробляються в Європі або в будь-якій її частині, з першого грудня 1651 р. не повинні ввозитися і доставлятися в цю державу — Англію або Ірландію, або в інші землі, острови, плантації і території, що належать англійській державі... ні на якому кораблі або кораблях, судні або суднах, крім тих, які належать дійсно і без обману лише громадянам англійської держави, як справжнім їх власникам і володільцям, і ні на яких інших суднах, за винятком тих іноземних кораблів і суден, які дійсно і правильно належать громадянам цієї країни або місцевості, де ростуть, виготовляються або виробляються згадані вище товари, або тих портів, куди зазначені товари можуть бути доставлені або звичайно спочатку привозяться для дальшої перевозки; все це — під страхом тієї ж конфіскації...

«Акти и декрети междуцарствия», т. II, стор. 559—562.

УСТАНОВЛЕННЯ ПРОТЕКТОРАТУ КРОМВЕЛЯ

27. «ЗНАРЯДДЯ УПРАВЛІННЯ»
(16 грудня 1653 р.)

16 грудня 1653 р. Кромвель був проголошений лордом-протектором (правителем) Англії. В основу нового режиму був покладений розроблений одним з генералів акт — «Форма управління державою Англії, Шотландії та Ірландії і володіннями, що їм належать», або так зване «Знаряддя управління». Нижче наводяться витяги з найважливіших пунктів цього акта.

I. Верховна законодавча влада республіки Англії, Шотландії і Ірландії та володінь, що їм належать, зосереджується і перебуває в одній особі і народі, представленому в парламенті¹; титул цієї особи — лорд-протектор республіки Англії, Шотландії та Ірландії.

II. Здійснення повноважень верховного правителя і управління зазначеними вище країнами та володіннями і їхнім населенням належить лорду-протектору при сприянні ради, що складається з числа осіб не вище двадцяти одного і не нижче тринадцяти.

III. Всякого роду укази, виклики в суд, повноваження, патенти, подарування і інші розпорядження, які досі видавалися від імені і титулу охоронців свободи Англії владою парламенту, повинні видаватися від імені і титулу лорда-протектора, яким на майбутній час будуть призначатися всі службові особи і подарування почесних звань у названих вище трьох націях. Він має право помилування (крім випадків убивства і зради) і одер-

¹ Парламенти, що скликалися після проголошення Кромвеля лордом-протектором, існували недовго. Кромвель швидко розпустив їх.

жання всіх конфіскацій, зроблених для громадських цілей. Він повинен управляти в усіх справах зазначеними вище країнами і володіннями за допомогою ради і на підставі цього акта і законів...

XXVII. Повинен бути справлений, запроваджений і встановлений постійний щорічний збір на утримання 10 тисяч чоловік кінноти і 20 тисяч піхоти в Англії, Шотландії та Ірландії для захисту і гарантування їх безпеки, а також на утримання необхідного числа кораблів для охорони морів...

XXXIII. Олівер Кромвель, головнокомандуючий збройними силами Англії, Шотландії і Ірландії, визнається і оголошується цим довічно лордом-протектором республіки Англії, Шотландії та Ірландії і володінь, що їм належать...

«Акти и декрети междуцарствия», т. II, стор. 813—822.

VI. РЕСТАВРАЦІЯ МОНАРХІЇ СТЮАРТІВ В АНГЛІЇ. ВСТАНОВЛЕННЯ В НІЙ ПАРЛАМЕНТСЬКОГО ЛАДУ

28. «БІЛЛЬ ПРО ПРАВА» (1689)

Переворот, здійснений у 1688 р., за висловом К. Маркса, поставив при владі «наживал із землевласників і капіталістів» («Капітал», т. I, Держпо- літвидав УРСР, 1952, стор. 722). «Біль про права», прийнятий у жовтні 1689 р., закріпив перемогу великої буржуазії і нового дворянства над королівським абсолютизмом і утвердив парламентську монархію в Англії. Нижче наводяться витяги з цього акта.

1. Що домагання на владу припиняти закони або виконання законів королівським повелінням так, як ця влада привласню валась і застосовувалась недавно; незаконні...
4. iЩо справляння зборів на користь і в розпорядження корони в силу нібито прерогативи, без згоди парламенту або за більш довгий час або іншим порядком, ніж встановлено парламентом, незаконне*
5. Що звертатися з клопотанням до короля піддані мають право, і всяке затримання та переслідування за такі клопотання незаконні.
6. Що набір або тримання постійного війська в межах королівства в мирний час, інакше як за згодою парламенту, суперечить законові...
9. Що свобода слова, дебатів і всього того, що відбувається в парламенті, не може дати приводу для переслідування або бути предметом розгляду в якому-небудь суді або місці, крім парламенту.
10. Що не допускається вимагання надмірних застав, ні накладання надмірних штрафів або жорстоких і Незвичайних покарань...

13. І що для припинення всяких злочинів і для поліпшення, зміцнення та охорони законів парламент Повинен скликатись досить часто...

«Законодательство английской революции», Упор. Н. П. Дмитриевский, М.—Л., 1946, стор. 339—340.

VII. РЕЗУЛЬТАТИ АНГЛІЙСЬКОЇ БУРЖУАЗНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

29. СОЦІАЛЬНИЙ СКЛАД НАСЕЛЕННЯ АНГЛІЇ ПІСЛЯ БУРЖУАЗНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

За даними економіста і статистика Кінга (1688)

Загальна кількість населення	
Англії і Уельсу	5 500 520
В тому числі Лондона	530. 000
Інших міст	870 000
Сільського населення	4 100 000
Кількість йоменів та орендарів	1 690 000
Великих земельних власників	близько 153000
Великих купців	64 000
Купців середнього розряду	180 000
Ремісників	240 000
Загальна кількість біднішого населення	2 823 000

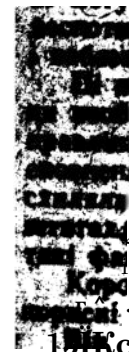
А. Е. Ку д р я в ц е в , Великая английская революция, Л., 1925, стор. 136.

11. «ДЕКЛАРАЦІЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ»

Прийнята конгресом 4 липня 1776 р.

' ©Двогосна декларація 13-ти Сполучених Штатів Америки*
 ^л*1 Х1Д п° Дій змушує який-небудь народ порвати політич-
 ИШ-Ір-МОк, що з єднує його з іншим народом, і зайняти нарівні
 . ШШрпгдержавами незалежне становище, на яке дають право.
 «ЩРіШ божественні закони, то належна повага до думки люд-
 ^бір^И^ння⁶ ИОГ° викласти ПРИЧИНИ> які спонукають його до
 . вражаємо очевидними такі істини: Івсі люди створені оів-
 вони Одаровані своїм творцеї деякими невідчуїу-
 д° числа яких належить життя, свобода і праг-
 ДУ?. до щастя. Для забезпечення цих прав засновані сепед
 ДЖерел<?° справедливої влади яких є згода тих
 упраВЛЯЮТЬ-. Якщо ж дана форма уряду стає згубною
 Ж^ети, то народ має право змінити або знищити її і ство-
 УРЯД' оснований на таких принципах і за такою

І посягань, які завжди ставлять перед собою одну і ту

мовГто^вГн^рОмя^п/п^р ПДКорити (наР°Д) необмеженому
 мові, то він має право і повинен повалити такий УОЯД
 УР
 чити собі нових охоронців своєї безпеки
 члони довго 1 терпеливо переносили різні утиски і тіль
 ЇРЖс7оїГпш^у^ср^хтепер 'амінити свою колишню форму
 ря (історія правління нинішнього короля Великобританії
 я д-о Тг Г ш о У ^ І Г У» У Р _ Ц І» З л™ а
 | Як доказ цього подаємо „а суд безсторонньому світові
 ЬГ°ВІАЄТЬСЯ затвеРДжУвати закони, у вищій міоі
 необхідні для загального добра 1...
 .: ^ в о р и в безліч нових посад і прислав сюди юрбу своїх
 ІВЖсі'соки! ИКЛІКаЮТЬ НЕСПОКІЙ СЕРЕД НарОДу 1 вНСМОктуЮЬ.

#-
 ■"V
 i*

♦Змюни, які сприяють розвиткові торгівлі, фінансів

і т. п.

Він затвердив акти цієї мнимо законодавчої влади, якими запроваджувались такі заходи: ...пдлинення нашої торгівлі зі всіма частинами світу, оподаткування нас без нашої згоди...

(У первісній редакції «Декларації» був такий пункт, якого не прийняли за наполяганням жителів півдня.— *Упорядн.*)

Він вів жорстоку боротьбу проти самої людської природи. Він образив найсвятіші права життя і свободи осіб, які належать до народів, що далеко живуть від нас, осіб, які ніколи не зробили йому нічого поганого. Він захоплював їх і обертав у рабство в іншій півкулі, причому часто вони вмирили жахливою смертю, не перенісши дороги. Цю війну, яка ганьбить навіть язичеські держави, вів християнський король Великобританії. Зважившись підтримувати торгівлю людиною, він використав своє право для того, щоб перешкодити всякій спробі (колоній) припинити або відтіснити цю торгівлю...

На кожній стадії цих утисків ми подавали королю петиції, складені в найсмирнішому тоні, і просили його бути до нас справедливим, але єдиною відповіддю на всі наші петиції були тільки нові образи. Государ, характер якого містить у собі всі риси тирана, нездатний управляти вільним народом.

Не можна також сказати, що ми не зверталися до наших братів британців... Але вони також лишилися байдужі до голосу справедливості і кровної рідні. Тому ми повинні підкоритися необхідності, що змушує нас відокремитись від них і вважати їх віднині, як і інші народи, ворогами під час війни і друзями під час миру. (В силу всього цього ми, представники Сполучених Штатів Америки, що зібралися на загальний конгрес... оголошуємо від імені народу, який уповноважив нас, що ці з'єднані колонії є — і по праву повинні бути — вільні і незалежні штати. З цього часу вони звільняються від усякого підданства короні, і всякий політичний зв'язок між ними і Великобританською державою зовсім розривається. Яї набувають повного права оголошувати війну, укладати мир, вступати в союзи, вести торгівлю і робити все, на що має право всяка незалежна держава. Твердо сподіваючись на допомогу божественного провидіння, ми' взаємно зобов'язуємось підтримувати цю декларацію життям, майном і честю.

Джон Хенкок, Джон Пенн, Джон Харіта
інші.
«Довідник з політики та історії Сполучених Штатів», Бостон, 1910, стор. 59—63 (з англ.)

12. ДЖЕФФЕРСОН ПРО ОБСТАВИНИ СКЛАДАННЯ «ДЕКЛАРАЦІЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ»

Того ж дня (2 липня 1776 р.) конгрес розпочав обговорення складеної мною декларації незалежності, яка була вперше подана конгресові минулої п'ятниці. Малодушна думка, що в нас

е між англійцями друзі, яких слід по можливості щадити, не залишала багатьох з членів конгресу. Внаслідок цього з декларації були вилучені місця, де осуджувався англійський народ, щоб не підбурювати його проти себе. Так само було опущене те місце декларації, де різко осуджувалось рабство негрів; це було зроблено на угоду Південній Кароліні і Джорджії, які ніколи не робили спроб обмежити ввіз негрів з Африки, а, навпаки, навіть бажали продовження і надалі торгівлі неграми. Наші північні брати, треба думати, теж не зовсім добре себе почували, чуючи різкий осуд рабовласництва, бо, хоч жителі північних колоній самі мали дуже незначну кількість рабів, вони досить часто займалися ввозом рабів у південні колонії.

А. Б. Х а р т, Американська історія, яку розповіли сучасники, т. II, Нью-Йорк, 1898, стор. 539 (з англ.)

20. З КОНСТИТУЦІЇ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ (1787

р.)

Ми, народ Сполучених Штатів, запроваджуємо і затверджуємо конституцію для Сполучених Штатів Америки з метою створення міцного союзу, встановлення правосуддя, забезпечення внутрішнього спокою, захисту внутрішньої безпеки, сприяння загального добробуту і забезпечення блага свободи для себе і для нашого потомства.

Стаття I.

§ 1 законодавчі права, що надаються цією конституцією, повинні належати конгресові Сполучених Штатів, який повинен складатися з сенату і з палати представників.

§ 2. Палата представників повинна складатися з членів, щоби обираються кожні два роки населенням штатів...¹

Не можуть бути представниками лише особи, які не досягли двадцятипятирічного віку, особи, які не були протягом семи років громадянами Сполучених Штатів, і ті, що під час обрання свого не належали до числа жителів того штату, в якому їх обирають...

§ 3. Сенат Сполучених Штатів повинен складатися з двома сенаторів від кожного штату, обраних законодавчими зборами цих штатів, і за шість років кожний сенатор повинен мати один голос...

Одна третина сенаторів обирається через кожні два роки...

Не можуть бути обрані в сенатори особи, які не досягли тридцятирічного віку, особи, що не були протягом дев'яти років громадянами Сполучених Штатів, і ті, що не належали під час виборів до числа жителів того штату, в якому мали відбутися вибори сенатора...

§ 7. Кожний білл², затверджений палатою представників і сенатом, перш ніж перетвориться в закон, повинен бути поданий президентові Сполучених Штатів. Якщо президент схвалить його, то повинен підписати його, коли ж не схвалить, то повинен повернути його із своїми, запереченнями в ту палату,

кілько?Тн°асе™аштаКту. Від повинно було бутм пропоруціо°нальним
² Білл — законопроект, який вноситься на затвердження в парламент.

від якої він спочатку виходив, а палата повинна внести у свій журнал всі ці заперечення і розпочати перегляд білля. Якщо після цього перегляду дві третини даної палати затвердять білля, то його слід відіслати разом із запереченнями в іншу палату, яка повинна знову розглянути його, і якщо схвалить його двома третинами голосів, то він стає законом...

Стаття II.

§ 1. Виконавча влада повинна бути надана президентові Сполучених Штатів Америки. Він повинен перебувати на цій посаді протягом чотирьох років, а його обрання, так само як обрання віце-президента на такий же строк, повинно провадитись таким способом.

Кожний штат повинен призначити тим способом, який буде встановлений його законодавчими зборами, виборщиків в числі, що дорівнює тому числу сенаторів і представників, яке він має право посилати в конгрес...

Виборщики повинні збиратися у своїх штатах і шляхом балотування подавати голоси за двох осіб... Голова сенату повинен підрахувати подані голоси. Той, хто дістав найбільшу кількість голосів, повинен бути президентом... Після виборів президента повинен бути визнаний віце-президентом той, за кого було подано виборщиками найбільшу кількість голосів...

§ 2. Президент буде головнокомандуючим армією і флотом Сполучених Штатів і міліції окремих штатів, коли вона буде покликана на службу Сполучених Штатів; він може вимагати від вищих службових осіб кожного з адміністративних департаментів письмового викладу думки про всякий предмет, що входить у сферу їх відомства, і йому надається право відстрочувати виконання смертних вироків і право помидування по злочинах проти Сполучених Штатів за винятком випадків кримінального переслідування проти службових осіб.

Йому належить право укладати трактати на пропозицію і за схваленням сенату з тим, щоб це схвалення було виражене двома третинами присутніх сенаторів...

Стаття III.

§ 1. Судова влада Сполучених Штатів повинна бути надана одному верховному суду і тим нижчим судам, які конгрес буде час від часу засновувати... (Далі йдуть підписи депутатів штатів).

Г. С. Коммаджер, Заг. твір, стор. 139—143.

ІІ. КОНСУЛЬСТВО І ВСТАНОВЛЕННЯ ІМПЕРІЇ У ФРАНЦІЇ

ДЕРЖАВНИЙ ПЕРЕВОРОТ 18 БРЮМЕРА І ВСТАНОВЛЕННЯ ВІЙСЬКОВО- БУРЖУАЗНОЇ ДИКТАТУРИ НАПОЛЕОНА БОНАПАРТА

18 брюмера VIII року Республіки (9 листопада 1799 р.) генерал Бона-парт, спираючись на підтримку військ і великої буржуазії, вчинив держав- лий переворот. У Франції був установлений режим військово-поліцейської диктатури. Найбільші фінансисти, що сприяли цьому переворотові, вітали створення «сильного уряду», метою якого був захист інтересів великої буржуазії всередині країни і зміцнення впливу Франції в Європі.

26. РОЗГІН РАДИ П'ЯТИСОТ (10 листопада 1799 р.)

Коли гренадери, яким було доручено очистити зал, підійшли до його середини, вони на мить зупинились, щоб дати екс-депу- татам час для виходу. Один з' них... раптово вигукнув: «Солдати, хто ви і що тут робите? Ви лише охоронці національного уряду, а ви насмілюєтесь замірятися на його спокій і незалежність, не подумавши про те, що потьмарюєте лаври, зірвані вами на полі бою». Офіцер, який командував гренадерами, відповів ораторові: «Ви не вмієте робити ні миру, ні війни... Вам тут більше нічого робити». Військо, яке спокійно слухало ці слова, вступило в зал з барабанним боем; члени, що займали бюро і трибуну, змушені були кінець кінцем поступитися місцем військовим, як: ним заволоділи. У міру того, як вони входили до залу, депутати виходили з нього через протилежні двері; нарешті, зал протягом п'яти хвилин був повністю очищений. Була 5 година. Запевняють, що багато депутатів вистрибнуло крізь вікна...

*А. О л а р, Париж під час термідоріанської реакції, т. V,
Париж, 1902, стор. 788.*

27. ЛИСТ БАНКІРА УВРАРА МОРСЬКОМУ МІНІСТРОВІ БРЮА

Громадянине адмірале, проїзд генерала Бонапарта, який направлявся до Ради старійшин, а також деяке пересування військ змушують мене передчувати зміни в політичних справах. Ці обставини можуть викликати необхідність в коштах. Я прошу вас, ^мій дорогий адмірале, бути посередником моєї пропозиції негайно надати кошти...

Привіт і повага *Ж- Уврар*

*А. В а н д а л ь, Піднесення Бонапарта, т. I, Париж, 1915,
стор. 308.*

28. З КОНСТИТУЦІІ VIII РОКУ (13 грудня 1799 р.)

Конституція була складена при безпосередній участі Наполеон» Бонапарта і правила за ширму, яка прикривала його необмежену диктатуру. Цьому сприяв складний порядок виборів до законодавчих органів (Державна рада, Сенат, Законодавчий корпус, Трибунат) і нб менш заплутааний характер повноважень цих органів. У той же час _ в конституцію були включені статті, які забороняли повернення емігрантів і гарантували покупцям національного майна (церковні та емігрантські землі) недоторканність їх власності.

■ А-

Стаття 39. Урядова влада вручається трьом консулам, що обираються на 10 років і мають право на нове переобрання... Конституцією призначається першим консулом громадянин Бонапарт, колишній тимчасовий консул, другим консулом г— громадянин Камбасерес, колишній міністр юстиції, і третім консулом — громадянин Дебрен, колишній член комісії Рад£ Старійшин...

Стаття 41. Перший консул обнародує закони: він призначає і відкликає за власного волею членів Державної ради, міністрів, посланників та інших відповідальних зовнішніх представників, офіцерів армії і флоту, членів місцевої адміністрації, урядових комісарів при судах; він призначає кримінальних і цивільних суддів, так само як і суддів мирових та касаційних, без: права їх усунення з посади...

Стаття 42. Другий і третій консули мають при виконанні інших актів дорадчий голос; вони підписують реєстр цих актів для встановлення своєї присутності і, якщо побажають, вносять у цей реєстр свої думки; після цього рішення першого консула вважається остаточним.

Стаття 94. Французький народ оголошує, що після купівлі на законних підставах національного майна, якого б там походження воно не було, законний набувач не може бути його позбавлений...

Дюфо, Дюверж'є і Гаде, Зібрання конституцій, ч. I, Париж, 1821, стор. 193—204 (з франц.).

ВНУТРІШНЯ ПОЛІТИКА ПЕРШОЇ ІМПЕРІЇ

Наполеон здійснював свою владу в інтересах великої буржуазії, зберігаючи тільки ті завоювання революції, які були вигідні для неї. У Цивільному кодексі 1804 р. (з 1807 р. він почав називатись «Кодексом Наполеона») за буржуазією закріплюється необмежене право користування власністю, зміцнювалась буржуазна сім'я. Кримінальний кодекс був спрямований проти, робітничого класу. Страйки робітників і об'єднання їх у професійні спілки були заборонені.

29. ЗАХИСТ БУРЖУАЗНОЇ ВЛАСНОСТІ З

«Цивільного кодексу»

Стаття 544. Власність є абсолютне право користуватися і розпоряджатися речами найнеобмеженішим способом з тим, щоб користування не було таким, яке забронене законами...

Стаття 545. Ніхто не може бути змушений поступитися своєю власністю інакше як для громадської користі і притому за справедливу винагороду.

АНТИРОБІТНИЧА ПОЛІТИКА ПЕРШОЇ ІМПЕРІЇ

ЗО. ДОВІР'Я ТІЛЬКИ ХАЗЯЇНОВІ З

«Цивільного кодексу»

Стаття 1781. Хазяїнові вірять у відношенні його тверджень, івд стосуються розміру заробітної плати, винагороди за минулий рік, платежів, проведених за поточний рік.

31. ЗАБОРОНА ПРОФЕСІЙНИХ СПЛОК І СТРАЙКІВ З

«Кримінального кодексу»

Стаття 415. Всяка спілка з боку робітників, метою якої є. одночасне припинення робіт, заборона робіт в будь-якій майстерні, перешкоджання входу до неї або перебування в ній до або після певного часу і взагалі припинення, перешкоджання провадженню роботи або підвищення цін на роботи, при наявності замаху або спробі вчинення, цих дій, карається тюремним ув'язненням не нижче одного і не вище трьор місяців.

Ватажки, або призвідці, караються тюремним ув'язненням строком від 2 до 3 років.

«Цивільний і Кримінальний кодекси» (з франц.).

•все ж мала Місце сутичка між військами її величності... і тубільцями...

Тепер для мене ясно, що Вільям Кінг¹ був впевнений в підтримці і що питання про придбання незначних земельних Ділянок розчинилося у більш важливому питанні — національному.

Я наполягав на цьому продажі, який відносно нічого не був вартий, тому, що коли б я визнав право вождя втручатися в мої відносини з повноправними власниками землі, я був би незабаром змушений визнати неможливим придбання території в будь-якій частині Нової Зеландії.

Тепер я повернусь до того, що, на мою думку, є дійсною причиною подій, що відбулися. Маорі з тривогою дивились на значне збільшення кількості європейців і з болем у серці бачили зменшення чисельності свого народу. Вони зв'язують свій власний занепад з нашим впливом. Вони говорять і думають про самих себе, як про расу, що вмирає, і рух Кінга та земельна ліга є лише наслідком цього їх відчуття. Старі дикуни, яких тут ще досить багато, нагадують своїм слухачам, що зменшення кількості їх народу почалося з появою європейців, і вони твердо переконані, що ми самі в усякому разі зв'язані з цим явищем.

З найвірогідніших джерел я можу зробити висновок, що ми зараз переживаємо надзвичайно критичний час...

<Вибрані документи Британської колоніальної політики 1830—1860 рр.>, видані Кеннет Белл і В. П. Мо-рел, Оксфорд, 1928, стор. 592—593 (з англ.).

II. КОЛОНІЇ АНГЛІЇ. НАЦІОНАЛЬНЕ ПОВСТАННЯ В ІНДІЇ У 1857—1859 РОКАХ

Особливістю Англії в другій половині XIX ст., крім панівного становища її на світовому ринку, були величезні колонії в усіх куточках земної кулі, населення яких нещадно експлуатували англійські колонізатори.

10. ЗАХОПЛЕННЯ ЗЕМЕЛЬ У КОРИННОГО НАСЕЛЕННЯ НОВОЇ ЗЕЛАНДІЇ З донесення міністрові колоній

Автор донесення про чергову сутичку з корінними жителями Нової Зеландії— колоніальний чиновник — змушений визнати, що всі спроби маорі відстояти свої землі і домогтися «справедливості» ні до чого не приводили, крім кривавого придушення і дальшого нещадного винищення беззахисного населення Нової Зеландії.

Нью-Плімут, Нова Зеландія, 22 березня 1860 р.

Мілорд!

З великим жалем я змушений повідомити вашу милість, що, незважаючи на всі зусилля з мого боку не допустити конфлікту,

¹ Види земельної власності, назви яких збереглися з часів феодальної Англії.

² Тобто в порядку спадкової оренди.

³ За старим виборчим законом доход повинен був дорівнювати 10 ф. ст., ■а річна рента — 50 ф. ст.

11. ВИНИЩЕННЯ МАОРІ

Наводимо уривок з книги Діка Скотта — прогресивного новозеландського письменника.

Тривала війна закінчилась. Озлоблені війною люди брели стежинами через дикі райони внутрішньої частини Таранакі² і невеликими групами виходили з таємних сховищ в горах. З 'люття стискали вони мушкети і дробовики, які не раз змушували тікати озброєних гвинтівками і гарматами англійських солдатів і колоніальні війська; незважаючи на десятикратну чисельну перевагу ворога, маорі, слабо озброєні і розрізнені, іпродовжували битись протягом довгого часу.

їх бойовий вождь Тітоковару, голова якого, була оцінена в тисячу фунтів стерлінгів, залишився із загоном з тридцяти молодих людей у суворому зарослому чагарнику і огорнутому глибоким туманом краї...

¹ Вільям Кінг, або Варемі Кінг,— один з вождів маорі у Таранакі; намагався вести боротьбу проти загарбання земель маорі англійськими колонізаторами.

² Район Нової Зеландії.

Уся країна була перетворена в пустелю. Села, поля, фруктові сади, греблі — все було щент зруйноване. Навіть могили на старих кладовищах були розриті і пограбовані. Це генерали Пратт і Камерон провели тут колони своїх військ. Тут же пройшла колона генерала Шата. Полковники Макдонелл і Уайт-мор «винищували заколотників». Тепер військові поселенці прибрали до своїх рук землю, захоплену під час двох останніх кампаній по знищенню населення. Зібравши вцілілих членів своїх сімей, воїни-маорі бродили по країні, шукаючи земель, ще не окупованих пакеха¹. Вони йшли при цьому на вірну смерть, бо при першій же появі в селищах їх розстрілювали, як скажених собак...

Війська Шата, вирубуючи, спалюючи і убиваючи все на своєму шляху, прокладали собі шлях у внутрішню частину країни.

«В останніх боях полонених не було, тому що... генерал Шат не хотів обтяжувати себе такою розкішшю»,— писала газета «Нельсон Екзамінер»...

Загони Шата завершували спустошення країни тим, що попутно відбирали в населення все до нитки, не розбираючи, «дружні це жителі» чи «заколотники».

Доки уряд, почавши в середині 1866 року мирні переговори, присипляв народ надіями на спокій, якого так давно чекали, окупаційні війська... продовжували вести спустошливу кампанію по «очищенню» країни. У серпні солдати розстріляли і закололи в селі Покаїкай сплячих чоловіків і жінок в той .саме час, коли їх вождь був зайнятий обговоренням умов мирного договору з представниками уряду. Дружина вождя Марта Нга-хіна була захоплена біля трупів її батька і матері і перебувала в полоні, а діти (одно з них було поранене), скориставшись темрявою, порозбігались, шукаючи захистку. Солдат потяг Мар-ту за прикрасу в лівому вусі, але, оскільки вона не піддалась, відрізав ножем мочку вуха...

Таким же способом було захоплено потім село Пунгареху. Макдонелл доносив: 21 убитий, а «решту не можна порахувати, тому що їх поховали під руїнами згорілих будинків»...

Менше ніж через рік знищений на дев'ять десятих народ маорі знову піднявся на боротьбу...

Каральна експедиція... рушила в напрямі лісової фортеці... Проте після першого успіху — захоплення однієї сім'ї, яка випадково зустрілась їм по дорозі (батька і дев'ятирічного хлопчика солдати розстріляли, а маленьку дівчинку підкинули в повітря і піймали на штик),— колоніальні війська були відкинуті назад.

Газета «Веллінгтон Індепендент» писала: «Операція має бути короткою, швидкою і рішучою. В районах, охоплених по

встанням, пощади не давати, полонених не брати. За голову кожного заколотника слід призначити винагороду, і хай вбивають їх без усякого сорому».

Винагорода в 10 фунтів стерлінгів за голову вождів і 5 фунтів за голову простих воїнів тягла солдатів уперед. Тих з маорі, що билися, розстрілювали, а полонених вбивали і' відтинали голови.

Ось один з кількох випадків. Пакеха Том Адамсон прославився тим, що, помітивши вмираючого пораненого маорі, мчав-ся до нього щодуху, і, поклавши голову нещасного на корінь дерева пукатея, відрубав її, перш ніж «союзник», який застрелив цього воїна, встигав захопити свою здобич. Коли мішки з цими людськими трофеями внесли в намет полковника Уайт-мора і голови розсипались по долівці і покотилися під похідну койку, під стіл і під ноги полковника, Адамсон з цілковитою підставою зажадав винагороди.

Дик Скотт, Рассказ о событиях в Парихаке, М., 1957, стор. 26—36.

ІНДІЯ ПІД ВЛАДОЮ АНГЛІЇ

12. ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА ОСТ-ІНДСЬКОЇ КОМПАНІЇ З

памфлета англійського генерала Чарльза Непіра (1854)

З XVII ст. Індією управляла Ост-Індська компанія, яка була повновладним господарем цієї колонії. Генерал-губернатори, що призначалися англійським урядом, були агентами компанії, яка мала власні збройні сили. Генерал Непір, ліберал, був у свій час головнокомандуючим англо-індійською армією і на власні очі побачив ті злочинницькі" методи колоніального трабежу Індії, які він так боязко критикує в своєму памфлеті.¹

В Індії тепер все приноситься в жертву Маммоні, проте комітет директорів у певному розумінні зраджує і Маммоні. Як і всяка олігархія, він жертвує великими державними інтересами заради особистої вигоди тимчасових правителів і, не дбаючи про майбутнє, добуває хвилиний прибуток. Государі ототожнюють себе з країною, якою правлять, але торговельна олігархія, на зразок комітету директорів, не заінтересована ні в чому, крім відомостей річного балансу на протязі того строку, поки вони тримаються за свої посади; для них вигідніше захопити ті сотні, які під руками, ніж мудрим розподілом витрат розвинути дивовижні ресурси великої -Індійської імперії і перетворити ці сотні в мільйони. Директор... шукає дрібної наживи і швидких оборотів, добре розуміючи власний інтерес, але не думаючи ні про велич, ні про щастя Індії. Це стає особливо зрозумілим для всякого, хто проїжджав по Індії і бачив залишки великих дорожніх споруд, грандіозних міст, палаців, мечетей... Але де громадські роботи, створені комітетом директорів? На протязі ста років вони доїли корову, але не годували її.

¹ Так маорі називали англо-новозеландців.

...Комітет Директорій ніколи добре не управляв !" ніколи добре не управлятиме Індією.

Чарльз Непір, Хиби цивільного і військового-управління Індії, 1854, стор. 15 (з англ.).

13. РОЗОРЕННЯ ІНДІЙСЬКОГО СЕЛЯНСТВА

З книги індійського громадського діяча Дадабхай Наороджі «Бідність Індії».

Уже кілька років я разом з багатьма іншими був сумним свідком занепаду добробуту народу і головним чином тієї частини його, яка мала гучну назву опори держави, Тобто селянства Індії.

Добре відомий гідний подиву факт, що хоч країна при тубільних правителях зазнавала постійних актів суворого деспотизму і насильства і хоч абсолютна сума накладеного на неї податкового тягара в той час була більша, ніж при Нібито м'якому правлінні британської адміністрації, проте можна сказати, що вона перебувала тоді в квітучому стані порівняно з тим* до якого вона дійшла тепер... Країна ця близька до стану най- жахливішого зубожіння... За останні роки значну частину державних прибутків брали з основного капіталу країни, хоч яким: мізерним сам по собі був цей капітал... Поряд з цим сумним доказом бідності стоїть інше явище, не менш переконливе, а яким можна зустрітись всюди,— це численне селянство, яке блукає, шукаючи роботи, яку воно було б радо одержати за будь- яку, хоч би наймізернішу плату. Коротше кажучи, все переконує нас у тому, що ми маємо справу з поступовим занепадом* який веде до цілковитого зубожіння.

Дадабхай Наороджі, Бедность Индии^ стор. 15.

14. БІДУВАННЯ І УБОЗТВО ІНДІЙСЬКИХ ТКАЧІВ

Наводимо уривок з листа генерал-губернатора Ост-Індської компанії про ткачів Даккського округу, наведений К. Марксом в «Промові про свободу торгівлі» (1848),

Кілька років тому Ост-Індська компанія купувала від б до 8 мільйонів кусків бавовняних тканин, що виготовлялися на місцевих ручних верстатах. Попит поступово падав і скоротився приблизно до одного мільйона кусків.

Тепер попит майже зовсім упав.ч Крім того, в 1800 р. Північна Америка одержувала з Індії майже 800 000 кусків бавовняних тканин. У 1830 р. вона не вивезла навіть і 4000 кусків. Нарешті, для відправлення в Португалію у 1800 р. було навантажено один мільйон кусків тканин. У 1830 р. Португалія одержала не більше 20 000 кусків.

Звіти про бідування індійських ткачів, справляють жахливе враження. Але що ж стало причиною цих бідувань?

Нааявність на ринках англійських продуктів," виготовлення виробів за допомогою ткацьких верстатів, що приводяться в рух силою пари.

Дуже велике число ткачів загинуло голодною смертю; решта їх знайшла іншу роботу, переважно в сільському господарстві. Не зуміти перемінити роботу — значить бути приреченим на смерть. Тепер Даккський округ наповнений англійськими тканинами і пряжею. Даккський муслін, що славився в усьому світі міцністю і красою своєї виробки, також зовсім зник внаслідок конкуренції англійських машин. В усій історії торгівлі важко, мабуть, знайти інший приклад бідувань, подібних до тих/ які довелося, таким чином, зазнати цілим класам населення Ост-Індії.

К. Маркс і Ф. Енгельс; Твори, т. 4, стор. 399—400.

15. ПРОМОВА АНГЛІЙСЬКОГО БУРЖУАЗНОГО РАДИКАЛА ДЖОНА БРАЙТА, ВИГОЛОШЕНА В ПАЛАТІ ГРОМАД З ЛИПНЯ 1853 РОКУ В ЗВ'ЯЗКУ З ОБГОВОРЕННЯМ ПРОЕКТУ ПРО ЗМІНУ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ІНДІЄЮ

Уряд, майже цілком знищивши тубільне виховання, яке існувало в країні повсюдно до такої міри, що шкільний вчитель як головна особа був необхідним жителем кожного села, не зробив майже нічого, щоб виправити його хиби або замінити колишні порядки кращою системою. З усього тубільного населення, що за кількістю становить 100 000 000, ми вчимо лише 25 000 дітей; з валового доходу в 29 000 000 ф. ст., що збирається з цього населення, ми витрачаємо лише 66 000 ф. ст. на його виховання. Народ Індії перебуває в стані бідності і занепаду, якого не знаходимо і в літописах країни при її колишніх правителях.

Це бідне населення... змушене терпіти, осмілюсь сказати, найтяжчі податки, які будь-коли доводилось терпіти якому-не- будь народові.

«Избранные речи Брайта», СПб, 1873, стор. 46.

^ / '

16. ІНДІЙСЬКІ ФЕОДАЛИ — ОПОРА АНГЛІЙСЬКИХ КОЛОНІЗАТОРИ

Із статті М. О. Добролюбова «Погляд на історію і сучасний стан Індії», написаної під час початкового періоду повстання 1857 р.

...Англійці все ще роблять поступки примарі колишнього деспотизму. За браком народності це їх життєвий елемент в Індії... Вони спирались у своєму управлінні на вищі касты, які зовсім зневажали нижчих, вони віддавали общини у володіння земін-

дарів, давали величезну владу всім, скільки-небудь значним чиновникам. Тубільці вищих класів уже на початку нинішнього століття... прикрашали будинки свої корінфськими колонами і англійськими меблями, мали кращих коней і кращі калькуттські карети, вільно розмовляли англійською мовою і знали літературу. Видно, що вони мали кошти для того; щоб скористатись дорогою зовнішністю європейської цивілізації. Тим часом -народ страждає від надмірного податку, який забирає все його добро. Він живе в глиняній халупі, замість одягу носить кілька клаптиків на тілі, харчується просто зернами або борошном, розведеним у холодній воді, часто навіть не приправлений сіллю.

Н. А. Добролюбов, Собрание сочинений, т. III, стор. 242.

III. НАЦІОНАЛЬНЕ ПОВСТАННЯ В ІНДІЇ У 1857—1859 РОКАХ

Нестримний грабіж природних багатств і хижацька експлуатація населення Індії англійськими колонізаторами привели до великого обурення індійського народу, що вилилось у відкрите повстання 1857 р. Спочатку повстали сипаї (солдати Ост-Індської компанії), яких потім підтримали ремісники, селяни, таким чином, виникло могутнє національне повстання, що тривало близько двох років.

17. ЛИСТ ВОЛОДАРЯ ПОВСТАЛОГО КНЯЗІВСТВА АУД ВІД 13 ЧЕРВНЯ 1857 РОКУ

Переможні армії уряду виступили в напрямі Аллахабаду проти європейців, але тепер одержано повідомлення, що останні обманули урядові війська, напали на них і розігнали їх. Частина військ там залишилась; тому вам наказується повідомити всіх землевласників у вашому окрузі і в Фатпурі, що всяка хоробра людина мусить серце і руку віддати на захист своєї віри, заколоту європейців і послати їх в пекло.

Примиріть всіх старих -впливових землевласників і переконайте їх об'єднатись на захист своєї віри, перебити й послати в пекло всіх невірних. Крім того, скажіть їм, що уряд віддасть кожній людині належне і що ті, хто прийде йому на допомогу, будуть нагороджені.

Кайе, История войны сипаев, т. II, стор. 505.

ЖОРСТОКЕ ПРИДУШЕННЯ ПОВСТАННЯ АНГЛІЙСЬКИМИ ВЛАСТЯМИ

18. РОЗПРАВА У ГВАЛІОРИ

Із записок свідка страт у Гваліорі (васальна держава центральної Індії).

Після битви багато полонених були повішені... Чотирьох засудили до розстрілу з гармат. Отже, одного чудового дня ми

були перелякані гарматним пострілом... Одна жертва була буквально розірвана на шматки, глядачі були забризані кров'ю і шматочками м'яса, голова одного з нещасних влучила ^когось з присутніх.

Кайе, История войны сипаев, т. II, стор. 506.

19. РОЗПРАВА В АЛЛАХАБАДІ

З книги прем'єр-міністра Індії Джавахарлала Неру «Е'ідкриття Індії».

У місті і окрузі Аллахабад і в його околицях генерал Ніл чинив свій «кривавий суд». Військові й цивільні в однаковій мірі чинили цей суд і бивали тубільців без будь-якого судового розгляду, незалежно від статі і віку. В архівах нашого англійського парламенту, в документах, надісланих в Англію генерал- губернатором і його радою, зафіксовано, що «старі, жінки і діти приносяться в жертву, так само як і ті, що брали участь у повстанні». Їх не вшали з додержанням церемоній, а просто спалювали живцем у селах; можливо, подекуди їх «іноді розстрілювали». Групи добровільних вшателів відправлялись в райони, і при цьому не бракувало кятів-аматорів. Один джентльмен вихвалявся кількістю людей, яких він «майстерно» прикінчив, використовуючи замість шибениць дерева манго, а слонів — замість підставок, причому жертви цього дикого «правосуддя» підвішувались нібито для розваги у вигляді вісімки. Те саме було в Канпурі, Лакнау і скрізь.

Джавахарлал Неру, Открытие Индии, М., 1955, стор. 348.

IV. ІРЛАНДІЯ ПІД ВЛАДОЮ АНГЛІЇ

Англійське владарювання було згубним для Ірландії, яка в середині XIX ст. була в Європі єдиною країною, де населення систематично зменшувалось внаслідок голоду, величезної смертності і масової еміграції за океан. Наводимо цифрові дані, які показують розміри еміграції з Ірландії.

20. ЕМІГРАЦІЯ З ІРЛАНДІЇ

Залишило Ірландію у 1841—1850 рр.—1 250 000 чоловік
1851—1860 рр.—1 163 000 1861—
1870 рр.— 850 000,

Цитується за книгою Л. Н. Стрілецької «Ирландияская республика», М., 1953, стор. 68—69.

ОБСТАНОВКА В ІРЛАНДІЇ В СЕРЕДИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ

У 1855 р. Фрідріх Енгельс подорожував по Ірландії. Свої особисті спогади він виклав у листі до К Маркса. Наводимо уривки з цього листа.

21. З ЛИСТА Ф. ЕНГЕЛЬСА ДО МАРКСА ВІД 23 ТРАВНЯ 1856 РОКУ Дорогий

Маркс!

Подорож наша по Ірландії йшла так: ми поїхали з Дубліна в Гальвей... Потім 20 миль на північ в глиб країни, потім у Лі- мерік... Тралі, Кілларней і назад в Дублін. Всього близько 450— 500 англійських миль. Отже, ми бачили близько двох третин усєї країни... Жандарми, попи, адвокати, бюрократи, дворяни- поміщики — в приемному достатку і цілковита відсутність будь- якої промисловості, так що могло б здатися просто незрозумілим, з чого ж живуть усі ці паразити, коли б злидні селян не пояснювали всього. «Суворі заходи» помітні в усіх кутках. Уряд втручається всюди, про так зване самоврядування нема й мови. Ірландію можна вважати за першу англійську колонію, саме таку, яка в силу своєї близькості до метрополії управляється все ще по-старому. І тут прекрасно видно, що так звана свобода англійських громадян заснована на пригнобленні колоній. В жодній країні я не бачив стільки жандармів... На заході... країна вкрита... зруйнованими селянськими хатами, покинутими жителями здебільшого з 1846 р. Я ніколи не думав, щоб голод мав таку, так би мовити, відчутну реальність... Голод, еміграція і виселення, разом узяті, зробили це...

*К. Маркс і Ф. Енгельс, Вибрані листи, 1949,
стор. 86— 87.*

ПЕРЕХІД ДО ВІНИ ПО-РЕВОЛЮЦІЙНОМУ

Весною 1862 р. під тиском народних мас уряд Лінкольна здійснив ряд революційних заходів.

20 травня 1862 р. було видано закон про «гомстеди»¹, на підставі якого кожний громадянин США міг дістати ділянку землі і після праці на ній протягом п'яти років стати власником цієї ділянки.

22. ЗАКОН ПРО ГОМСТЕДИ

Акт для забезпечення земельними наділами тих, що дійсно оселяються на громадській землі, і для забезпечення нагороди солдатам замість спеціальних наділень громадськими землями.

1. Сенат і палата представників Північно-Американських Сполучених Штатів, що зібралися в конгресі, постановляють.

Розділ 1. Всяка особа, яка є главою сім'ї або досягла

21 року і є громадянином Сполучених Штатів або подала заяву про своє бажання стати ним, як цього вимагають американські закони про натуралізацію², і яка ніколи не брала участі у війні проти Сполучених Штатів та не допомагала їх ворогам, має право з 1 січня 1863 р. вступити в законне володіння однією чвертю секції³ або меншою кількістю ніким не зайнятої громадської землі, чи набути в порядку займань ділянку, на яку вказана особа подала займанкову заяву, по 1,25 дол. або менше за акр, або 80 акрів, або менше такої незайнятої землі по 2 дол. 50 центів за акр... Всяка особа, яка володіє землею і живе на ній, може згідно з цим законом дістати у володіння суміжні з її ділянкою землі, причому загальна кількість землі уже перебуваючої у володінні і зайнятої, не повинна перевищувати 160 акрів.

Розділ 2. Далі постановляється, що особа, яка звертається на підставі цього акта з заявою до реєстратора тієї земельної контори, в якій вона хоче оформити придбання землі, повинна принести присягу перед вказаним реєстратором в тому... що заява подається лише для користі і вигоди даної особи, що землю вона набуває для оселення на ній і обробітку її даною особою, а не для безпосередньої або непрямой користі чи вигоди якої-небудь іншої особи або осіб. Після присяги і сплати 10 доларів йому або їй дозволяється вступити у володіння вказаною кількістю землі. Однак передбачається, що до закінчення 5 років з дня введення у володіння землею не видається ніяке посвідчення або патент.

¹ Слово «гомстед» можна перекласти як наділ, але це буде неточний переклад, бо «гомстед» є спеціальним терміном, що визначає не всякий наділ, а лише такий, який міг бути одержаний на підставі закону від 20 травня 1862 р.

² Н а т у р а л і з а ц і я — прийняття іноземця в підданство (громадянство) даної держави.

³ С е к ц і я — 640 акрів (акр — 0,39 га). Цей розмір ділянки встановлено у 1787 р.

21. НАРОД ВИМАГАЄ РІШУЧИХ ДІЙ У ВІЙНІ ПРОТИ РАБОВЛАСНИЦЬКОГО ПІВДНЯ

Після поразки армії Півночі у 1861—1862 рр. робітники і фермери зажадали від уряду Лінкольна енергійних заходів для розгрому заколотників-рабовласників. Однією з основних вимог мас було визволення негрів і використання їх у війні проти рабовласницького Півдня. В наведеному уривку з кореспонденції, вміщеної в газеті «Чикагська трибуна», описано один з численних мітингів, що відбулися в 1862 р. у містах Півночі.

Зал Брайана був повний-повнісінький, зал «Метрополітен» був переповнений, на площі перед будинком суду зібралося 5000 чоловік. До них звертались з промовама серйозні, досвідчені і красномовні оратори; співали патріотичних пісень, щедро надходили добровільні пожертвування; люди одностайно вимагали запровадити податок, щоб зібрати кошти для покриття надзвичайних витрат. Багатолюдні збори були охоплені загальним поривом.

Найхарактернішою рисою всіх мітингів було щире й одностайне схвалення всяких побажань, спрямованих на конфіскацію майна заколотників, на фуражування за рахунок ворога і на використання чорношкірих для боротьби проти заколотників. Кожне нагадування про який-небудь з цих заходів викликало грім оплесків. Всі схвалювали використання негрів у окопах, озброєння їх для бойових дій, якщо в цьому буде необхідність, і визволення їх для цього. Ці побажання, на яких дуже красномовно наполягали визначні промовці і які прості люди висловлювали простими словами, проникали у велике народне серце, що недвозначно відгукувалось на них... Народ... вимагає, щоб усі засоби... були використані для енергійного ведення війни, для швидкого і застрашливого придушення її захисників.

А. Б. Х а р т, Американська історія, яку розповіли сучасники, т. IV, Нью-Йорк, 1912, стор. 232—233 (з англ.).

(Далі закон вказує, яких треба додержати формальностей для остаточного закріплення у власність набутої ділянки землі її власником або після його смерті його спадкоємцями.—• *У поряд н.*).

...Далі постановляється, що всі особи, які служили або служитимуть в армії чи флоті Сполучених Штатів протягом не менше 14 днів як добровольці, або по мобілізації під час міжнародної чи громадянської війни, не можуть бути позбавлені права користуватись привілеями цього закону, навіть якщо вони не досягли 21 року.

Повний звід законів США, т. XII, Бостон, 1863, стор. 392—393 (з англ.).

23. АКТ ПРО ПРИДУШЕННЯ ПОВСТАННЯ, ПРО ПОКАРАННЯ ЗА ЗРАДУ І ЗАКОЛОТ, ПРО КОНФІСКАЦІЮ МАЙНА ЗАКОЛОТНИКІВ І Т. ІН. (17 ЛИПНЯ 1862 РОКУ)

Постановляється, що всяка особа, яка після видання цього акта зрадить Сполучені Штати і буде визнана по суду винною в цьому злочині, повинна бути страчена, і всі її раби, якщо вони в неї є, повинні бути оголошені і фактично звільнені; або за розсудом суду винний може бути ув'язнений на строк не менше п'яти років і оштрафований не менш як на десять тисяч доларів, і всі його раби, якщо такі були, повинні бути оголошені вільними.

В. Маكدональд, Книга документальних джерел американської історії, Нью-Йорк, 1908, стор. 455 (з англ.).

24. ПРОКЛАМАЦІЯ ПРО ЗВІЛЬНЕННЯ РАБІВ (1 СІЧНЯ 1863 РОКУ)

...Нині при наявності збройного заколоту проти влади і уряду Сполучених Штатів і застосовуючи це як справедливий, необхідний військовий захід для придушення заколоту, про який йде мова, я, Авраам Лінкольн, президент Сполучених Штатів, владою головнокомандуючого армією і флотом Сполучених Штатів у перший день січня (1863) у згоді з моїм (колишнім) наміром, публічно оголошеним за сто днів до згаданого першого дня, встановлюю і вказую ті штати і частини штатів, народ яких тепер перебуває в стані повстання проти Сполучених Штатів...

В силу влади (мені наданої) і для досягнення вищевказаної мети, оголошую, що всі особи, які вважались рабами у вказаних штатах і частинах штатів, віднині і надалі вільні і що виконавча влада Сполучених Штатів, включаючи військові і морські власті, визнаватиме і охоронятиме свободу згаданих осіб.

Далі я оголошую і повідомляю всіх, що такі особи, якщо вони задовольняють відповідні умови, будуть прийняті на військову службу Сполучених Штатів у гарнізони, пости, станції та інші місця і на всякого роду військовій судна.

В. Маكدональд, Книга документальних джерел американської історії, Нью-Йорк, 1908, стор. 458—459 (з англ.).

УЧАСТЬ НЕГРІВ У ГРОМАДЯНСЬКІЙ ВІЙНІ

З перших же днів громадянської війни негри вимагали дозволити їм битись проти заколотників-рабовласників. Під тиском трудящих мас Півночі і в силу воєнної необхідності уряд США вирішив залучити негрів у ряди збройних сил США. Під час війни близько 230 тисяч негрів вступило в армію і флот США. Тисячі, десятки тисяч кращих з них самовіддано боролись проти армії південців, зі зброєю в руках добиваючись свого визволення.

25. З РЕЗОЛЮЦІЇ, ПРИЙНЯТОЇ НА НЕГРИТЯНСЬКОМУ МІТИНГУ В БОСТОНІ 20 ТРАВНЯ 1861 РОКУ

Наші почуття спонукають нас сказати співвітчизникам, що ми готові допомагати урядові і захищати його так само, як і його білі захисники... заради свободи і як справжні громадяни; і ми просимо... змінити закони, щоб ми могли служити в армії... і зобов'язуємось створити армію в 50 тисяч кольорових людей.

Г. Ептекер, Документальна історія негрів у Сполучених Штатах, Нью-Йорк, 1951, стор. 464—465.

26. ГАЗЕТА «БОСТОН КОММОНВЕЛС» ВІД 10 ЛИПНЯ 1863 РОКУ ПРО МУЖНІСТЬ І ДОБЛЕСТЬ ЗАГОНУ НЕГРИТЯНКИ ГАРРІЄТ ТАБМЕН

Полковник Монтгомері і його хоробрий загін з 300 чорних солдатів під проводом негритянки прорвався на територію ворога. Загін завдав сміливого і ефективного удару і знищив на мільйони доларів військових складів, запасів бавовни і жител багачів, вселяючи страх в серця ворогів, що перебували на території заколотників. Загін вивів близько 800 рабів і захопив на тисячі доларів трофеїв. При цьому не було жодного пораненого і жодного вбитого. Це було славним подвигом.

Цитується за книгою Ф. Фонер, «История рабочего движения в США», М., 1949, стор. 362.